

Оксана ШИМАНСЬКА

АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Важливе місце в економічній системі будь-якої країни займає сільськогосподарська галузь, від рівня розвитку якої значною мірою залежить економіка країни. Саме в цій сфері матеріального виробництва створюється 15 – 20% ВВП, понад 20% національного доходу; 70 – 75 відсотків продуктів, що формують фонд особистого споживання населення¹. Саме це і визначає важливість соціально-економічних перетворень на селі при переході до ринкової економіки. Прийнята 15 березня 1991 р. Постанова Верховної Ради України «Про земельну реформу» започаткувала реформування соціально-економічних відносин в аграрному секторі економіки.

Сьогоднішній кризовий стан вітчизняного сільського господарства зумовлений рядом причин, основними з яких є непослідовність кроків державних органів управління у здійсненні ринкового трансформування економічних процесів, відсутність чіткої аграрної політики, неузгодженість дій вищих органів представницької і виконавчої влади в законодавчому і організаційному забезпеченні виходу економіки з кризи.

Для аграрного реформування життєво необхідним є перехід до багатоваріантності і плюралізму форм власності. За час проведення в Україні аграрних перетворень зроблено перші кроки до створення відповідної аграрної нормативно-правової бази, зокрема узаконення приватної власності, визнання її рівноправною з іншими формами власності.

Здійснення земельної реформи в основному полягає у створенні умов для функціонування нових для нас господарських структур на селі. З цією метою на базі реформування колгоспів та приватизованих радгоспів створено 7,3 тис. колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), 1,2 тис. селянських спілок, 600 акціонерних товариств, 100 кооперативів, 300 колгоспів з пайовими відносинами, функціонує понад 39 тис. селянських (фермерських) господарств. Вони використовують загалом понад 2 відсотки сільськогосподарських угідь країни².

Але слід зауважити, що з реформуванням колгоспів, радгоспів у КСП та інші колективні форми господарювання реальних змін у відносинах власності не відбулося. Більша частина сільськогосподарських підприємств, які перебували в колективній формі власності до початку реформування відносин власності в АПК України, перетворились згодом у колективно-пайову форму, яка мала б функціонувати як форма приватної власності через паювання майна і виділення земельної частки, що супроводжувалось видачею державного сертифіката відповідного взірця. Але, як свідчать події реального життя, вказані перетворення не внесли вагомих змін у діяльність сільськогосподарських підприємств. Відносини власності змінилися формально, тобто нормативні акти, які регламентують процеси роздержавлення і приватизації, земельної реформи, паювання землі по суті, такі, що не сприяють якісному реформуванню соціально-економічних відносин у сільському секторі економіки.

¹ Хорунжий М. Й. Аграрна політика. – Київ. – 1998. – С. 4–23.

² Саваш Л. В. Проблеми вдосконалення організаційних структур господарювання в аграрній сфері України / Соціально-економічні перетворення в перехідний період. Щорічник наукових праць. Вип. 8. – Львів, 1999. – С. 360 – 361.

Процес перетворення колгоспів і радгоспів у КСП та інші форми колективного господарювання на території України проходив формально у таких двох основних напрямках:

а) зміна власності на засоби виробництва діючих сільськогосподарських підприємств без фізичного розподілу майна і землі між працівниками шляхом створення колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, тобто підприємств з колективно-пайовою формою власності;

б) приватизація майна і землі колгоспів і радгоспів, створення на їх основі селянських (фермерських) господарств.

Якісне реформування сільськогосподарських підприємств ускладнюється їх скрутним економічним становищем, яке породжується, головним чином, диспропорцією цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, розвалом централізованої системи матеріально-технічного постачання, а також відсутністю суттєвої підтримки сільськогосподарських виробників з боку держави.

Існує ряд причин, які стримують перетворення, хід приватизації як в агропромисловому комплексі, так і в сільському господарстві зокрема. Основними з них є недостатній розвиток ринкової інфраструктури, монополізм обслуговування, переробних підприємств і постачальників, відсутність відповідних законодавчих актів та механізму їх впровадження, цілеспрямована політика певних політичних сил, окремих керівників господарств на селі, психологічна невідповідність селян до змін форм господарювання.

Все це веде до того, що значна частина працівників сільськогосподарських підприємств колективно-пайової форми власності не може зрозуміти справжньої ролі паю, як додаткове джерело доходів, які можна отримати у вигляді дивідендів. Але, беручи до уваги той факт, що у реальному житті дивіденди складають незначні суми або часто не виплачуються взагалі, вплив колективно-пайової форми власності майже не визначає ефективності праці сільськогосподарських працівників.

Більшість селян у сучасних умовах надає перевагу підприємствам колективної форми власності. Це можна пояснити, перш за все, наявним менталітетом сільського населення, який формувався протягом 70-ти років під впливом монополії державної форми власності на землю.

Поряд з цим, українські селяни не мають ні навичок, ні досвіду приватного господарювання, що ускладнюється ще й невпевненістю селян у стійкому характері аграрних реформ. Запобігти банкрутству, зниженню обсягів виробництва в умовах нестабільності економіки аграрного сектора, на думку сільських жителів, можна лише в колективі. Отже, в найближчій перспективі більша частина працівників аграрної сфери економіки, слід вважати, продовжуватиме працювати в колективних сільськогосподарських підприємствах.

Приватизаційні процеси, що відбуваються у галузі сільського господарства, враховуючи їх формальність, не мають вагомого позитивного впливу на стимулювання праці працівників сільськогосподарських підприємств. А це, звісно, не створить умов для виникнення у працівників мотивів до ефективної праці.

На нашу думку, слід змінити організаційну структуру господарств, оскільки процес роздержавлення, паювання майна та землі, трансформація колишніх колгоспів і радгоспів у КСП не змінили характеру трудових відносин на підприємствах і практики прийняття рішень. Необхідно формувати категорію селян-власників, які одночасно виступали б суб'єктами господарювання. Це сприяло б встановленню тісного зв'язку між результатами господарської діяльності, з одного боку, та доходами працівників – з іншого, тобто наслідком ефективної праці кваліфікованих працівників є не лише збільшення обсягів виробництва продукції, а й доходності підприємства, що в кінцевому варіанті приведе до підвищення доходу працівника (заробітної плати) і до підвищення доходу від власності (дивідендів).

Зміна організаційної структури сільськогосподарських підприємств з метою досягнення ними позитивних результатів повинна відбуватись на основі підвищення ефективності праці. Цьому, як відомо, сприяє стимулювання працівників за допомогою ряду чинників. Одні з них дійсно ведуть до підвищення ефективності праці, а інші, навпаки, її знижують. Так, наприклад, основним фактором, який знижує продуктивність сільськогосподарської праці, і це загальновідомо, є низька заробітна плата та затримки з її виплатою. При низьких заробітках у громадському виробництві селяни, зрозуміло, більше дбають про особисте підсобне господарство, а не про результати колективної праці. Доходи з нього вдвічі перевищують заробітну плату.

Специфічними для сільського господарства є натуральні виплати. У 1998 р. частка у всій заробітній платі становила 31–33 відсотки. До натуральної оплати входить щораз більше продуктів, однак головним залишається зерно, якого працівник отримує в середньому понад 1 т на рік. В основі аграрної політики повинна лежати концепція паритету доходів сільськогосподарських виробників з доходами працівників інших галузей економіки. Вона полягає у вирівнюванні доходів трудівників сільського господарства з доходами працівників інших галузей економіки. Цього можна досягти шляхом підтримання цін на промислові ресурси для сільського господарства, субсидування окремих видів сільськогосподарської продукції, створення сприятливого податкового клімату для аграрних підприємств, поліпшення соціальних умов життя на селі. Це дасть змогу не тільки підняти доходи сільськогосподарських виробників, а й у цілому збалансувати розвиток аграрної сфери економіки.

Завданням реформи заробітної плати буде відмова від застарілих стандартних рішень і спрямування виробників на пошук систем матеріального стимулювання, що відповідають зміні економічних ситуацій й особливостям господарювання певного колективу.

Отже, сьогодні на рівні держави важливим є формування економічної суті, характеру і головних компонентів, аграрної політики та науково-обґрунтованих ідей і концепцій її реалізації, адже частка аграрного сектора в народному господарстві країни за загальноприйнятими макроекономічними показниками досить висока. Зокрема тут зосереджено понад 20% основних фондів і трудових ресурсів, 50% земельного фонду, 92% сільськогосподарських угідь.

Таким чином, аграрна політика держави – це комплекс заходів щодо вирішення економічних проблем, який передбачає використання певних принципів регулювання виробництва, використання ресурсів, маркетингу продовольчих і промислових товарів, організації суспільних відносин на селі. Успішна аграрна політика полягає у визначенні тих проблем, що вимагають першочергового розв'язання, а також у застосуванні адекватних принципів і підходів до їх вирішення.